

прожив всего 52 года. В расцвете творческих сил ушел из жизни, а подари ему судьба еще хоть немного, мог бы дать человечеству неожиданные открытия в области воспитания личности.

В один из периодов своей трудовой деятельности я работал секретарем райсовета. Василий Александрович был членом райкома партии и депутатом районного областного совета. Был человеком очень обязательным. Бывало, позвоню ему и попрошу выступить на заседании сессии. Если он в пределах района, ни в коем случае не откажет, не станет уповать на занятость. Какая бы повестка дня ни была, он потихоньку выходил за трибуну и тихим ровным голосом, чуть монотонно, но убедительно ратовал за воспитание подрастающего поколения, его моральный облик. О том, что старшие обязаны давать положительный пример для подражания, о взаимодействии семьи и школы, производства и школьного коллектива.

А ведь не будь Василий Александрович участником боевых действий, не получи он тяжкие ранения и контузию, выглядел бы ему крепким человеком, как его братья Сергей и Иван. Но уж такова судьба защитника Родины – либо погибнуть в бою, либо стать инвалидом и страдать от фронтовых ранений. А если кто-то вернулся с войны относительно здоровым, то это, скорее, исключение, чем правило. Василий Александрович свое слабое физическое состояние восполнил другим: вспыхнул звездой первой величины на педагогическом горизонте, которая до сих пор воссияет, не угасая.

В.А. Сухомлинский обладал несомненным писательским талантом, мастерски излагал мысли и чувства на письме. Мы должны быть ему благодарны за это. Неисчерпаем кладезь его

идей и новаций, которые вошли в классику педагогической мысли на века: «переориентация образовательного процесса от модели «школы научения» к «школе мышления», приобщающей ученика к первоисточнику мысли – миру природы; трактовка обучения как эмоционально насыщенного процесса самостоятельного поиска знаний – учить ребенка учиться, дать почувствовать радость умственного труда, радость познания, радость успеха в учении как источника внутренних сил ребенка, рождающих энергию для преодоления трудностей; придание воспитывающего смысла обучению: воспитание ума, воспитание памяти (гармония мысли и усилий памяти), воспитание привычки «трудиться умственно», – как ощущение внутренней свободы, гармонии с самим собой [5].

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1982. – 206 с.
  2. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: Обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сельск. сред. школе / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.
  3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Киев: Изд-во «Радянська школа», 1974. – 288 с.
  4. Рындак В.Г. Школа: с веком наравне: монография / В.Г. Рындак. – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2010. – 220 с.
- Челпаченко Т.В. Дидактическая система В.А. Сухомлинского (теория и практика) / Т.В. Челпаченко. – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2012. – 280 с.

УДК 37.011.3-053.6

ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА ТА РОЛЬ СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗА В.О. СУХОМЛІНСЬКИМ

Ірина МАЛЕНКО (Олександрія)

У статті розглядаються питання, пов'язані із розвитком особистості підлітка у колективі, роллю спілкування учнів в умовах колективу, які хвилювали видатного педагога В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: особистість, розвиток, виховання, педагог, підліток, юнак, колектив, спілкування.

В статтє рассматриваются вопросы, связанные с развитием личности подростка в коллективе, роли общения учащихся в условиях коллектива, которые волновали выдающегося педагога В.А. Сухомлинского.

Ключевые слова: личность, развитие, воспитание, педагог, подросток, юноша, коллектив, общение.

Сучасне українське суспільство переживає складний період свого саморозвитку, позначений труднощами перехідного періоду, коли демократичні, гуманістичні цінності утверджуються суперечливо і надто повільно. Це зумовлює падіння моралі, культури взаємостосунків між людьми, відсутність у молодого покоління єдності цілей, високого

рівня міжособистісного спілкування, згуртованості, внутрішньої дисципліни.

Особливо гостро ця проблема простежується в професійно-технічних навчальних закладах, адже більшість учнів приходить із сільської місцевості, де труднощі перехідного періоду є видиміші. Такі учні є більш замкнутими та становлять дещо

відокремлену ланку. Відокремившись від колективу, вони опиняються в соціально-психологічному вакуумі, що значно ускладнює їх розвиток, перешкоджає формуванню досвіду спілкування у колективі, що є необхідним чинником соціалізації особистості кожного учня.

Професійно-технічна освіта має забезпечити виховання особистості в колективі, що є втіленням закономірностей розвитку суспільства, адже в колективних взаєминах створюються умови для соціально-психічного розвитку особистості.

Педагогічна теорія виховання в колективі створювалася зусиллями багатьох вітчизняних педагогів і психологів. Погляди на проблеми колективу відобразили сутність суспільних культурно-історичних процесів розвитку освіти у радянський і пострадянський періоди, тому теорію і методіку колективного виховання необхідно розглядати в історичній перспективі.

З перших років створення радянської школи однією з центральних її завдань було створення згуртованого колективу учнів. В «Основних принципах єдиної трудової школи» підкреслювалося, що «у вихованні першим завданням є створення шкільного колективу, зміцненого радісним і міцним товариством ...».

Необхідність розвитку колективізму в учнів в умовах цілеспрямованої навчально-виховної роботи широко пропагували А.С.Макаренко, М.К.Крупська, С.Т.Шацький, А.В.Луначарський, В.О.Сухомлинський, Є.І.Синиця, О.В.Киричук, М.Ю.Красовицький, І.К.Матюша та інші видатні педагоги і громадські діячі.

Основною метою виховання, вважав А.В.Луначарський, має бути всебічний розвиток такої особистості, яка вміє жити в гармонії з іншими, яка вміє товаришувати, яка пов'язана з іншими соціальними співчуттям і думками. «Ми хочемо, – писав він, – виховати людину, яка була б колективістською в наш час, жила б суспільним життям набагато більше, ніж особистими інтересами» [1]. У той же час він відзначав, що тільки на основі колективу можуть бути найбільш повно розвинені риси людської особистості. Виховуючи індивідуальність на базі колективізму, необхідно забезпечити єдність особистості та громадської спрямованості, вважав А. В. Луначарський [1].

Н.К.Крупська дала всебічне обґрунтування переваг колективного виховання підлітків. У своїх численних статтях і виступах вона розкрила теоретичні основи і показала конкретні шляхи формування учнівського колективу. Н.К.Крупська розглядала колектив як середовище розвитку особистості і надавала великого значення організаційній єдності учнів в умовах колективної діяльності.

Теорія колективного виховання отримала практичне втілення в досвіді перших шкіл-

комун. Однією з таких шкіл керував С.Т.Шацький. Він на практиці довів можливість організації учнівського колективу і підтвердив дієвість первинного колективу як ефективної форми організації вихованців, що відкриває широкі перспективи для всебічного розвитку особистості кожного учня. Досвід перших шкіл-комун мав великий вплив на становлення колективістської системи виховання в масштабах всієї країни.

Особливо вагомий внесок у розробку теорії і практики колективу вніс А.С.Макаренко. Саме він першим у педагогічній діяльності запровадив ідею колективного творчого виховання як цілісну завершену систему. А.С.Макаренко залишив нам невичерпне джерело педагогічної спадщини, адже ретельно вивчаючи та аналізуючи його твори, можна знайти ґрунтовну відповідь на найсучасніші педагогічні запитання.

Творчий розвиток ідеї А.С.Макаренка знайшли у роботах Т.С.Коннікової, Л.І.Новікової, А.Т.Куракіна, А.В.Мудрика, М.Ю.Красовицького та ін.

Зразком формування особистості в колективі, розкриття значення спілкування в колективі слугує сьогодні спадщина видатного українського педагога, гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970).

В.О. Сухомлинський є продовжувачем соціально-педагогічного вчення А.С.Макаренка про колектив. Одна із перших його книг називалась «Виховання колективізму у школярів».

В.О. Сухомлинський був сміливим новатором у галузі оновлення змісту освіти. Він узагальнив багаторічний досвід навчально-виховної роботи Павлівської середньої школи. Розповідаючи про зусилля педагогічного колективу у вихованні всебічно розвиненої людини, В.О.Сухомлинський, в першу чергу, говорить про розвиток особистості в колективі.

Василь Олександрович Сухомлинський розглядав колектив як засіб морального і духовного розвитку особистості учня. У колективі створюється єдність суспільного й індивідуального. Найбільше виховне значення має цілісний колектив, у якому учнів об'єднують прагненнями до суспільно значимих цілей і моральних ідеалів. «Мудра влада колективу» (В.О. Сухомлинський) допомагає особистості подолати риси егоїзму, байдужості, визначити громадянську позицію, брати участь у творчій, гуманістично спрямованій діяльності на благо інших людей.

Система виховання В.О. Сухомлинського – приклад класичного рішення найважчих соціально-моральних проблем підліткового та юнацького віку. Успіх цієї системи у значній мірі обумовлені тим, що В.О. Сухомлинський будував відносини дорослих, підлітків і юнаків

саме на нормах моралі дорослих соціалістичного суспільства і знайшов організаційні форми життя колективу, засновані на нормах демократичності, норми пошани, рівності, взаємної допомоги і довіри найяскравіше втілені в колективних обговореннях різних питань. Під час цих обговорень педагогічні працівники і учні були в рівному положенні, а коли ухвалювалося рішення, воно було законом для всіх. Порушувати його не мали права і дорослі. Жодної проблеми двох моралей не існувало і існувати не могло, оскільки мораль була єдиною для всіх. Саме у цих умовах колектив набуває величезної сили і стає вихователем кожного його члена. У співпраці підлітків один з одним і з дорослими у В.О. Сухомлинського, по-перше, визначалися цілі, завдання і позиція колективу в різних питаннях, по-друге, протікала вся практична діяльність і конкретні відносини, самостійність підлітків існувала у вигляді колективної і особистої суспільно-корисної діяльності, результати якої були в однаковій мірі необхідні всім і кожному. Саме це забезпечувало інтенсивний розвиток соціально-моральної дорослості підлітків в суспільно правильному напрямі.

Джерело величезного особистого авторитету В.О. Сухомлинського – пошана особи і колективу. Через систему перспективних цілей він прагнув зробити життя учнів сьогодні, завтра і в майбутньому суспільнокорисним, цікавим, радісним і вірив в бажання та вміння підлітків допомогти йому в цьому. Їх сьогодні було спрямоване в майбутнє, а необхідна для майбутнього соціальна дорослість формувалася в сьогоднішній через дорослі способи соціальної взаємодії підлітків з людьми і на основі соціально моральних цінностей, специфічних для радянського суспільства. Система виховання В.О. Сухомлинського, є по її принциповій суті демократичною не тільки завдяки високим цілям, але і етичному стрижню – пошані особи. Це – головне, на нашу думку, чого так не вистачає нашим учням сьогодні.

Виховання особистості в колективі, через колектив і для колективу обов'язкова і необхідна умова розвитку соціально-моральної дорослості підлітка в суспільно правильному і цінному напрямі. Чим багатше колективні зв'язки підлітка і ширше його співпраця з однолітками і дорослими в різних видах суспільно-корисної діяльності, тим більша кількість соціально значущих цінностей він засвоюватиме, тим багатше буде його особистість.

Найскладнішим моментом у діяльності учнівського колективу і за часів В.О.Сухомлинського, і сьогодні є гармонія інтересів особистості і колективу. Видатний педагог виступав проти підпорядкування окремої

особистості колективу, виключав будь-які форми конформізму: «як всі, так і я», «колектив завжди правий» тощо. Колектив, на його думку, стає дійовою силою лише тоді, коли особа вкладає сили своєї душі в іншу людину, турбується про неї.

Поряд з суспільно-корисною діяльністю особистості в колективі, Сухомлинський В.О. особливу увагу приділяє спілкуванню учнів у колективі: «Якою стане людина, залежить від того, яка вона в спілкуванні з іншими людьми, які думки викликає у неї це спілкування і до чого це направляє її волю» [5, с. 481].

Передусім, Василь Олександрович наголошує, що без таких цінностей як краса, емоційна глибина, духовні повнота і багатство, ідейна насиченість спілкування – неможливі самопізнання і самовиховання в житті колективу. За Сухомлинським, людське спілкування – це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині. Завдання виховання колективу – зробити це спілкування таким, щоб воно покращувало особистість, вигострювало її моральну красу, щоб від спілкування з товаришами людина відчувала радість, непереборне бажання бути разом з людьми» [5, с. 481].

Саме під час спілкування в колективі, на думку педагога, набувається цінний життєвий досвід, формується система моральних цінностей, що передбачає «багатоманітність, спільність та різноманітність інтересів вихователів, вихованців, загальне задоволення духовних потреб, взаємне збагачення і передачу ціннісних орієнтацій» [7]. Це і є, за В.О.Сухомлинським, – риси учнівського колективу.

Переконливою думкою В.Сухомлинського є те, що спілкування облагороджує, коли учні об'єднуються для творення краси. Це багатогранна діяльність, яка включає і фізичну роботу, і подолання труднощів, і взаємодопомогу, і співпереживання, і захоплення красивим і благородним, і переживання небезпеки, і вміння поділитися з товаришем шматком хліба, і безкорисливий вчинок наодинці з власною совістю, і боротьба проти зла і неправди, і готовність взяти на себе відповідальність за негожий вчинок товариша.

Ось у цьому і полягає одна з великих таємниць, а разом з тим і одна з найпростіших істин у вихованні колективу: справжню насолоду людським спілкуванням учні повинні переживати тому, що вони є активними творцями краси.

Великий виховний зміст насолоди людським спілкуванням Василь Олександрович вбачає в тому, що в підлітковому віці і особливо в ранній

юності людина несе в колектив свої думки і сама йде в колектив за думками.

Враховуючи думку великого педагога, ми притримуємось того, що важливим для формування справжнього людського благородства є те, щоб педагог був чуйним диригентом оркестру, ім'я якому – колективна думка! Як необхідно, щоб людське спілкування в підлітковому віці і ранньої юності було колискою думки і переконань кожної особистості! Все це в навчальному закладі залежить від педагогічних працівників; зокрема, від того, які думки про навколишній світ зуміли вони заронити в свідомість учня, як зуміли пробудити бажання прочитати саме ту книгу, статтю, яка необхідна.

Використовуючи поради В.О.Сухомлинського, ми прийшли до висновку, що багате, ідейно повноцінне людське спілкування можливе в колективі тільки тоді, коли в підлітковому віці людина замислилася над питаннями: у чому сенс життя? Для чого я живу на світі? У чому суть добра і зла? Ці думки ще неясні і не до кінця усвідомлені, хвилюють, тривожать; і якщо ви справжній педагог, ви знайдете вірний шлях до того, щоб в якусь хвилину підказати підліткові, що саме його турбує.

Ці хвилювання, тривоги, питання і несуть підлітки, юнаки та дівчата в колектив, сподіваючись знайти тут подих свіжого вітру для вогнища своїх роздумів. Якщо підлітки йдуть з такими питаннями в колектив, це означає, що виховання поставлено правильно, а колектив здатний стати могутнім знаряддям виховання [5, с. 484].

Щоб ваші учні поставили в колективі ці сокровенні питання, розкрили свою душу, неприпустимі «заорганізованість», «запланованість» – інакше кажучи, формалізм, штучність, прагнення залізти в душу людини, спонукати його до того, щоб він на людях відкрив те, що йому дорого. Розкіш душевного спілкування – надзвичайно ніжна область людського серця, і торкатися до цієї області потрібно обережно. Педагог повинен тактовно, непомітно спонукати до висловлення тих думок, які хвилюють людину, але їм самим ще не до кінця осмислені. Потрібно знайти такі слова (сказати або прочитати по книзі), щоб людина пережила подив перед істиною.

Це ціла книга педагогічної мудрості і для цього педагог повинен постійно працювати над самовихованням, адже потреба в самовдосконаленні виникає у громадській, трудовій і навчальній діяльності, коли досягнуто певного рівня свідомості й самопізнання, вироблено здатність до самоаналізу і самооцінки, коли усвідомлюється необхідність відповідності

особистих якостей поведінки вимогам суспільства [4, с. 304].

Професійне самовиховання спрямоване на реалізацію педагогом себе як особистості. Прагнення до самовдосконалення, самоосвіта є важливими чинниками професійного зростання педагога, що забезпечують розширення його творчих можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності.

Ф.А.В.Дистервег у «Посібнику для німецьких вчителів» пише, що метою всього життя педагога має бути прагнення «ніколи не залишати найшляхетнішу та найвеличнішу справу самоосвіти», бо «лише доти ти здатен дійсно виховувати та навчати інших, поки сам продовжуєш працювати над власним вихованням та освітою» [2, с. 136-203]. Він радив педагогам вивчати історію і літературу, читати праці, присвячені своєму предмету, стежити за новими педагогічними методиками.

В.О.Сухомлинський вважав самоосвіту «життєдайним джерелом інтелектуального багатства, духовного життя педагога». Метою самоосвіти, на глибоке переконання Василя Олександровича, є збагачення ідейно-теоретичного рівня особистості педагога; поглиблення знань у предметній сфері; оволодіння досягненнями психологічної й педагогічної науки та практики; підвищення загальної культури особистості педагога.

Ми притримуємось думки: якщо педагог у роботі з учнями докладе максимум зусиль, буде постійно працювати над самовихованням, творчо використає багату спадщину В.О.Сухомлинського, то йому пощастить досягти того, що спілкування зі своїм колективом стане для кожної особистості радістю, насолодою, учні будуть ділитися в колективі своїми роздумами, сумнівами, тривогами, учням захочеться зібратися просто для того, щоб поговорити про те, що кого хвилює, – тоді ви виховаєте справжній колектив юних громадян.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виховання дітей у школі. Нові підходи та нові технології / За ред. М.С.Щуркової. 2000. [Електронний ресурс]
2. Дистервег А. О самосознании учителя [Текст] / А. Дистервег. – М.: Учпедгиз, 1956. – 374 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія / П. М'ясоїд. – К.: Вища школа., 2001. – 487 с.
4. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1979. – Т. 1.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори. / В. Сухомлинський. – К.: Наукова думка, 1986.

7. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива. / В. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1981. – 189 с.

УДК – 378.147

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ» МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Тамара МАНДРИКО (Лебедин)

У статті розглядається можливість використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в процесі формування психологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів.

Ключові слова: педагогічна спадщина, психологічна компетентність, роль учителя.

В статье рассматривается возможность использования педагогического наследия В.О.Сухомлинского в процессе формирования психологической компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: педагогическое наследие, психологическая компетентность, роль учителя.

Постановка проблеми. Сучасна філософія шкільної освіти докорінно змінює свою парадигму, стверджуючи «дитиноцентризм» та заперечуючи «предметоцентризм». Зміни в освітній політиці відбуваються на основі Державного стандарту 4-річної початкової школи, який має на меті формувати людину, яка хоче і вміє самостійно вчитися, сприймати інформацію, працювати з нею, осмислювати, аналізувати, творити. Тому початкова школа чекає на професіоналів високого рівня, які спроможні протягом чотирьох років співпраці з дитиною якісно та результативно розвивати її особистість, вибудовувати навчально-виховний процес на засадах гуманної, особистісно орієнтованої педагогіки, враховуючи інтереси, потреби, потенційні можливості особистості вихованця тощо.

Вимоги суспільства до суттєвого зростання професійної компетентності випускників педагогічних ВНЗ, підготовка вчителя як високопрофесійного фахівця, спроможного створювати сучасне освітнє середовище для дитини, спричиняють появу необхідності розробки нових підходів до змісту форм і методів вирішення цієї проблеми. Як справедливо зазначає О.Сухомлинська, «...нині неможливо розпочати розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхуватися, розвиваючи, розбудовуючи нове знання» [7, с.68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чільне місце в історії світової та національної педагогічної думки посідає видатний педагог, гуманіст і мислитель Василь Олександрович Сухомлинський, наукова спадщина якого залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної науки про освіту і виховання підростаючого покоління. Різноманітним

проблемам педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського присвячені праці багатьох сучасних вчених: М.Антонця, І.Беха, В.Бондаря, М.Вашуленка, І.Зязюна, В.Кузя, О.Савченко, В.Риндак, О.Сухомлинської. Існує ряд наукових статей, що розкривають особливості вивчення спадщини В.О.Сухомлинського у навчальних закладах різного рівня акредитації (В.Андрущенко, М.Антонець, В.Олійник та ін.), зокрема, маємо роботи, які звертають увагу на психологічні ідеї педагога. Так, О.Савченко, виокремлюючи наукові засади цілісної педагогічної системи В.О.Сухомлинського виділяє такі її аспекти: всебічну, глибоко продуману психологізацію навчально-виховного процесу; спрямованість діяльності педагогічного колективу на особистісний; розвиток і саморозвиток дитини, як складної системи, яка змінюється під впливом багатьох чинників; організація різних видів активної, особистісно значущої навчальної і трудової діяльності дітей (колективної та індивідуальної) в урочний та позаурочний час; збагачення навчальної діяльності яскравими позитивними емоціями і почуттями краси; реальний гуманізм усіх видів спілкування у педагогічному та учнівському колективах, його спрямованість на утвердження гідності кожної дитини як члена родини, колективу класу, школи, суспільства; використання праці і природи як джерела особистісного розвитку кожної дитини; програма актуальних і перспективних завдань створення у школі зусиллями дітей, вчителів, батьків виховного і розвивального середовища; цілеспрямована мотивація учнів на досягнення максимального рівня своїх духовних і пізнавальних можливостей; пріоритетність моральної і розвивальної функції оцінювання [3, с. 6].